

DANTER IZABELLA

Diószeg

Esettanulmány

Bevezető

Az interetnikus kapcsolatokkal és lokális identitással foglalkozó kutatás során fontos tényező, hogy a jelen állapotok vizsgálata mellett ismerjük az általunk kutatott település etnikai összetételének változásait a múltban. Ennek érdekében egyrészt felvázolom a település múltbeli, a szakirodalomból és a levéltári anyagból ismert demográfiai változásait, másrészt a napjainkban felmerülő együttélési problémák okainak megválaszolásakor kitérek azokra az előzményekre, amelyekre a ma élő legidősebb adatközlőktől választ tudtam kapni. Munkám során a strukturált interjúk megvalósításával vizsgáltam az interetnikus kapcsolatok összetevőit és ezek egy-egy reprezentáns vonását. Vizsgáltam a kiválasztott egyének házassági, baráti, munkatársi, társadalmi kapcsolataiban jelen levő interetnikus viszonyt és a nyelvhasználatot. Jellemzést kértem a település egyes nemzetiségeiről, az egyén nemzeti identitásáról, személyes viszonyáról az itt élő nemzetiségekhez az élet különböző területein (családi élet, sport, kultúra, nemzeti ünnepek, politika, testvértelepüléssel tartott kapcsolat). Az egyén és a település viszonyára vonatkozó kérdések a lokális identitástudat jellemző vonásait vizsgálják. A kérdések elsősorban arra vonatkoztak, hogy az egyén mit tart fontosnak, sajátosnak a település múltjából, és mire büszke a jelenéből; mi az adatközlők véleménye a település Sládkovičovo-ra való átnevezéséről, és ennek használata hogyan nyilvánul meg a mindennapi életben. Foglalkozom továbbá a lakosságnak 1997-ben, a kitelepítések 50. évfordulója alkalmából állítottatott emlékműhöz fűződő viszonyának a vizsgálatával is.

A kutatás során több nemzetiség többgenerációs együttélését vizsgáltam egy településen belül. 18 adatközlővel folytattam beszélgetést, akik között 11 nő és 7 férfi volt. Előre elkészített kérdőív segítségével a településen élő nemzetiségek együttélésének formai megnyilvánulásait az adatközlők kora szerint a következő időszakokba sorolva vizsgáltam. A 70 évnél idősebb adat-

közlőket (vagyis 7 adatközlőt) az interetnikus kapcsolatok jellemzésére kértem fel, végigkövetve az alábbi időszakokban beállt változásokat:

- a) I. Csehszlovák Köztársaság idején
- b) 1938–1945 közötti időszakban
- c) 1945–1989 közötti időszakban
- d) 1989–2000 közötti időszakban

Az 1930–1936 között született adatközlők (ezek száma 3 volt) gyermekkorukat a 2. világháború alatt élték, amikor a település Magyarország része volt. Tehát a b), c), d) időszakok illetően való jellemzéséről összesen 10 adatközlő adott számot. Az 1945 után született adatközlők száma 8, véleményük a c), illetve a d) időszakra vonatkozik. Adatközlőim kiválasztásakor szem előtt tartottam a nemzetiségi hovatartozást, és ezen belül azt a társadalmi szerepet, amit az egyén a nemzeti közösségen belül vállal. Olyan személyeket kérdeztem meg, akiknek vezető szerepük van a helyi kulturális életben. Többségük munkahelye a településen található, így lehetőségem adódott megvizsgálni az etnikumok képviselőit arányát a helyi hivatalokban és intézményekben. Feltérképeztem azoknak a tömegszervezeteknek (Csemadok, Matica slovenská) a tevékenységét, amelyek sokat tesznek a helybeliek nemzeti tudatának ápolásáért. A városi könyvtár vezetőjével készített interjú segítségével nyomon követtem a helyi könyvtár helyzetét. Megvizsgáltam azt is, hogy milyen a helyi könyvesbolt magyar nyelvű kiadványokkal való ellátottsága, és az ezek iránti kereslet az utóbbi 10 évben.

A település rövid története az etnikumok és a vizsgált témák tükrében

Diószeg (hivatalos neve: Sládkovičovo) szlovákiai kisváros a Kisalföld északi peremén, a szlovák–magyar nyelvhatáron helyezkedik el. A statisztikai adatok szerint 1995-ben a település lakosainak száma 6090 volt, nemzetiségi megoszlásuk a számadatok szerint: 53,4% szlovák, 45,8% magyar, 0,5% cseh, 0,2% roma és 0,1% egyéb.¹ Csupán ezeket az adatokat figyelembe véve úgy tűnhetne, hogy itt a szlovák és a magyar etnikum csaknem egyforma képviselővel van dolgom. Esetemben azonban nem hagyhatom figyelmen kívül azokat a változásokat, amelyeknek fontos szerepük volt a múltban, illetve van a jelenben a lakosság nemzetiségi összetételének alakulása szempontjából. A helyi zsidóság deportálása mellett vizsgálni kell a több mint 150 éven át a nagyszámú helyi némettség „eltűnését”, valamint a németek nemzeti identitástudatában beállt változásokat, a szlovák etnikum rétegzettségét, illetve a cigányság 1945 előtt és 1945 után idetelepült csoportjait. A település demog-

1 *Oblasťná správa Štatistického úradu SR v Bratislave*. Štatistické informácie, 1996, 19. p.

ráfiai adatait vizsgálva fény derül arra, hogy a mai adatok korántsem tükrözik a településre az utóbbi két évszázadban jellemző állapotokat. Ezek felvázolásához röviden bemutatom az itt élő nemzetiségek életében lezajlott fontosabb eseményeket, elsősorban azokat a tényezőket, amelyek a múltban a nemzeti tudat formálódásában szerepet játszottak.

1786–87-ben a magyar lakosságú Diószegtől kb. 5 km-re fekvő Újhelyen németek telepedtek le. Az első évben 47 család, a következő évben pedig 14 család talált itt új otthonra, akik – hasonlóan az itt lakó magyarokhoz – földművesek, illetve a földműveléssel kapcsolatos mesterségeket bíró emberek voltak.² A nyelvében eltérő népcsoport céltudatosan próbálta alakítani új életkörülményeit, bár Újhelyen sem templomuk, sem iskolájuk nem volt. Az északra elterülő legközelebbi településen, Pusztafödémesen a szlovák nyelvű evangélikus, illetve római katolikus gyülekezet azonban nem állt közel hozzájuk, ezért a 19. század elején engedélyt kaptak, hogy Diószegen, a magyar nemzetiségű lakosság közvetlen közelében, a város peremén telepedhessenek le. Vallásukat a helyi templomban gyakorolhatták, gyermekeik a helyi egyházi iskolát látogathatták. Rövid időn belül viszont megállapítást nyert, hogy a helyi kántortanító nem beszéli a német nyelvet olyan szinten, hogy a német anyanyelvű gyermekeket tanítani tudja.³ Ezért 1825-ben a német lakosok külön iskolát emeltek gyermekeiknek, amely szintén egyházi iskolaként működött.⁴ A német családok nem adták fel igényüket, amely az általuk lakott községi rész, az ún. „németfalu” önállósulására irányult. A hatóságok az 1853. október 23-i rendelettel helyt adtak a németek félévszázados törekvésének, engedélyezték számukra a magyar községtől való elválást, és Magyardiószegh mellett önálló községként a Németdiószegh néven való működést.⁵ 1856-ban elkészült a falu északi részén a helyi német kultúregyesület támogatásával az új iskola épülete.⁶ Az anyanyelvi oktatás mellett biztosították számukra a magyardiószegi római katolikus templomban a német nyelvű istentiszteletet is. Az 1870-ben végzett népszámlálás adatai szerint Magyardiószegen 214 lakóházban 1678 lakos élt, akiknek túlnyomó többsége római katolikus vallású volt, a kb. 60 zsidó családon kívül ágostai, illetve helvét vallásúnak csupán 24 személy tartotta magát. Ugyanakkor Németdiószeg házainak száma 73, lakosainak száma pedig 550, akik közül a római katolikus vallásúak mellett 28 zsi-

2 Nagy Hildegarda: *Nemecká kolonozácia na území Diószegu*. Kézirat, pp. 3–4.

3 A levéltári kutatásokért és a segítségéért köszönetemet fejezem ki Bukovszky Lászlónak és Nagy Hildegardának, a Vágsellyei Járási Levéltár munkatársainak. ŠOBA, ŽBI-AC 1978, 35. 8.

4 Dr. Komlóssy Ferenc: *Az Esztergom Főegyházmegeyei római katolikus iskolák története*, Esztergom, 1896.

5 Pitsch, Adolf tanító írásának magyar fordítása, amelyet a német telepítés 150. évfordulója alkalmából fogalmazott meg 1936-ban. *Élet Sládkovičovón* (1993. március, 5. oldal)

6 *Magyar Diószeghi Iskolának jegyzőkönyve 1869–1909*. Római Katolikus Egyházi Hivatal, Sládkovičovo.

dó személy élt.⁷ 1886-ban Németdiószegen nagy pompával ünnepelték meg a németek bevándorlásának 100. évfordulóját. A 19. század közepétől mindkét település gyors gazdasági fejlődésnek indult. A Bécs–Budapest szakaszon megindult vasúti közlekedés mellett, mely Németdiószegre érintette, jelentős szereppel bírt a közúti közlekedés is, hiszen a településen keresztülhaladt a Pozsonyból Nyitrára vezető közút. Magyardiószegen 1867-ben megkezdte működését a helyi cukorgyár (Diosegher Zuckerfabrik von Kufner & Guttman Wien), amelynek jellegzetes épületei (gyárépület, adminisztrációs épületek, kastély, lakóépületek, park) máig meghatározó szerepet játszanak a település építészeti sajátosságainak kialakításában. A 19. század végét jellemző adatok alapján a következőt olvashatjuk a két községről: „Magyardiószeg mátyusföldi kisközség, magyar, német és tótajkú lakosokkal, kik között a róm. kath. vallású magyarok vannak a legtöbben. Házainak száma 299, lakosaié 2722. Körjegyzőségi székhely.”⁸ „Németdiószeg, kisközség közvetlen Magyardiószeg szomszédságában, 107 házzal és 737 magyar és német lakossal, kik között azonban a róm. kath. vallású németek vannak többségben.”⁹ A szlovák betelepítés elsősorban a cukorgyárnak, az ehhez tartozó „kaszárnnyának” (a cukorgyári iparosok és állandó munkások lakótelepe), üzemeknek és nagybirtokoknak volt köszönhető. Ezek a szlovákok viszont többé-kevésbé mindnyájan tudtak magyarul.

Az 1900-as statisztikai adatok szerint Magyardiószeg 2722 lakosának 82,2%-a magyar és 12,2%-a szlovák nemzetiségű volt. Ekkor Németdiószegnek összesen 737 lakosa volt, aminek több mint 50%-át a németek alkották, a lakosság 35,7%-át a magyarok és 6,8%-át a szlovákok tették ki.¹⁰ E három nemzetiség mellett Magyardiószegen szép számmal éltek romák (cigányok), akik a lakosság csaknem 10%-át alkották, s magukat magyarnak vallották. A falu peremén, az ún. „péró”-ban éltek. Közülük több családban a férfiak zeneészek, illetve mesteremberek voltak. Az 1930-as népszámlálás a zsidó nemzetiséget is feltünteti. A két Diószegen számuk nem volt nagy, gazdasági befolyásuk viszont annál jelentősebb. A zsidó magániskola kb. a 30-as évekig Németdiószegen működött, ahol a tanítás kizárólag német nyelven folyt. Az 1920-as évekig a cukorgyár a hivatalnokok gyermekeinek magániskolát tartott fenn, melynek tanulói valamelyik nyilvános iskolában tettek hivatalos vizsgát.

Az első világháborút követően Németdiószegen érzékenyen csökkent az eredeti német lakosság számaránya. A németdiószegi iskolában 1913-ban a

7 *Magyar Diószeghi Iskolának jegyzőkönyve 1869–1909.* Római Katolikus Egyházi Hivatal, Sládkovičovo.

8 Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai.* Pozsony vármegye, Budapest, é. n., 87. p.

9 Borovszky: i. m., 99. p.

10 Dr. Sveton, Ján: *Slováci v Maďarsku.* Bratislava, 1942, 128. p.

két működő osztály közül az egyikben már magyarul folyt az oktatás. A magyar iskola tanítói 1922-ben kötelezően szlovák nyelvi tanfolyamon vettek részt, majd irodalomból, történelemből, földrajzból és alkotmánytanból vizsgát tettek.¹¹ A német közösség kulturális igényeit részben az Önkéntes Tűzoltó Testület, illetve az 1935-ben alakult Deutscher Kulturverband helyi csoportjának rendezvényei igyekeztek kielégíteni.¹² 1936-ban ünnepélyes keretek között emlékeztek meg a németek bevándorlásának 150. évfordulójáról, az ünnepi műsorban fellépett a Diószegi Kórus (Chor der Dioseger Sängner und Sängnerinnen).¹³ A helyi magyar gazdák közül többen vásároltak házat, birtokot „Németfaluban”, s ilyenformán meggyengült a németek egysége. Megindult a németek elmagyarosodási folyamata, melynek fő okát az egyre gyakoribb vegyes házasságok jelentették.

Az első világháborút követően a lakosság száma dinamikusan növekedett, ami egyúttal jelentős nemzetiségi arányváltozást is hozott magával.¹⁴ Számottevően megnövekedett a szlovák ajkú lakosok száma, elsősorban a kínálkozó jó munkalehetőségek (cukorgyár és annak gazdaságai) vonzották ide a környékbeli szlovák falvak lakosságát. A község díjmentesen átengedte az óvoda épületét a megalakuló szlovák iskola számára. „A magyardiószegi szlovákok egyedüli kulturális egyesülete a Szlovák liga (Slovenská liga) helyi csoportja volt. Az egyesület fontos szerepet játszott a szlovák nyelvű állami elemi iskola létrehozásában. Képviselői, vezetői elsősorban az iskola pedagógusaiból és a községben állásukat betöltő állami és magán hivatalnokokból kerültek ki.”¹⁵ 1928. szeptember elsején átadták rendeltetésének a Csehszlovák Köztársaság megalakulásának 10. évfordulójára a „Jubilejná škola” (Jubileumi iskola) szlovák iskola új épületét. A Csehszlovák Köztársaság idején hatályba lépett törvények (1919. évi 67. sz., ill. 430. sz. törvény) alapján a nyelvi kisebbség támogatására, az iskolán kívüli nevelésre, a kulturális és társadalmi élet irányítására helyi, illetve járási közművelődési bizottságok, valamint nemzetiségi alapon létrehozott közkönyvtárak alakulhattak. A két település nemzetiségi összetételét figyelembe véve, az 1920-as években Magyardiószegen magyar és szlovák, Németdiószegen az önkormányzat támogatásával német és magyar közkönyvtárat alapítottak.¹⁶ Magyardiószegen a magyar helyi közművelődési bizottság 1927-ben alakult meg, amely a helyi plébános és igazga-

11 Kozma János: *Magyardiószegi római katolikus iskola története*. Római Katolikus Egyházi Hivatal, Sládkovičovo, 14. p.

12 ŠOKA-Š. OÚ-G. i. sz. Prez. 64/1938. Az egyesület alapszabályzatát az Országos Hivatal 1935. V. 3-án hagyta jóvá.

13 Kobiálka, Hans: *Die geschichte der Deutschen aus Dioseg in der Slowakei. Karpaten Jahrbuch*, 1976.

14 Dr. Sveton: i. m. 1942, 128. p.

15 Bukovszky László: *Diószeg története 1918-tól 1950-ig*. Kézirat, 30. p.

16 ŠOKA-Š. OÚ-G. i. sz. 236/1925.

tó-tanító vezetésével rendszeresen szervezett politikai, gazdasági, kulturális és történelmi témájú ismeretterjesztő előadásokat.¹⁷ A magyardiószegi magyar helyi közművelődési bizottság mellett a helyi szlovák nemzetiség számára is alakult hasonló céllal bizottság Alexander Ěederle állami iskolai tanító vezetésével. Németdiószegen pedig szintén e két nemzetiség szervezte meg a helyi közművelődési bizottságot.¹⁸

1938 novemberében a magyar iskola tanulóinak száma 489, a szlovák állami iskola tanulóinak száma 330 volt.¹⁹ Az akkor beállt politikai változások eredményeképpen a magyardiószegi szlovák iskolát a szlovák állam területére evakuálták, tanulóit pedig 1945-ig a helyi magyar tannyelvű iskolába írták. 1938 után a németdiószegi iskola német osztályát a 25360/1941 M.E. sz. rendelet 2. §-a alapján csakis a német ajkú gyermekek látogathatták. Ezért több olyan helyi példa ismert a 40-es évekből, amikor a szülők annak érdekében, hogy a gyermekük magyar, illetve német osztályban tanulhasson, saját nemzetiségükkel ellentétesen, írásban, tanúk előtt tettek kijelentést arról, hogy gyermekük magyar, illetve német nemzetiségű.²⁰ A '40-es években megalakult a „Német Ifjúság” nevű helyi szervezet, melynek tagjai a német osztály tanulói közül kerültek ki.

A 2. világháború befejezése után a helyi magyar és német tannyelvű iskolát a galántai tanfelügyelőség rendelete alapján megszüntették, és a szlovák tannyelvű állami iskola kötelékébe sorolták. Szlovák anyanyelvű tanítók kaptak itt munkát, akik Szlovákia különböző vidékeiről kerültek ide. Több magyar szülő nem volt hajlandó gyermekét szlovák iskolába járatni, a tanulók 70-80%-a egyáltalán nem értett szlovákul, ezért a tanítás nehézségekbe ütközött. A szlovák iskola igazgatói és pedagógusai 1945–1946-ban szlovák nyelvtanfolyamokat szerveztek. Adatközlőim számára itt kínálkozott lehetőség a szlovák nyelvvel való megismerkedésre. Az SZNT 1945/51 sz. rendeletével megszűnt minden magyar egyesület: a Levente-egyesület, a Kalot, a Kalász, a Magyar Munkaközösség h. sz., a Gazdakör, az Iparos Önképzőkör, a Cukorgyári Sport Egyesület, a Magyar Vöröskereszt h. sz. és az Népművelési Bizottság.²¹

A németek kitoloncolása és a magyarok kitelepítése 1946–47-ben Diószeg akkori lakosságát halmozottan érintette. Az 1945–1948 közötti időszakban megvalósult etnikai tisztogatás a település lakosságának nemzetiségi összetételében gyökeres változást hozott, melynek hatása máig megnyilvánul az itt

17 Kozma János: *Nagy-Diószeg Krónikája, Kulturális viszonyok*. 279. p.

18 ŠOKA-Š. OÚ-G. i. sz. Prez. 9/0/1932. Bukovszky László: *Diószeg története 1918-tól 1950-ig*. Kézirat, 32. p.

19 *Iskolai krónika 1933–1945*. 32. p.

20 *A németdiószegi r.k. népiskola magyar tanulóinak beiskolázása 1941*. Római Katolikus Egyházi Hivatal, Sládkovicovo; 1943-ban a német osztályt 8 magyar nemzetiségű tanuló látogatta.

21 ŠOKA-Š. ONV-G. i. sz. 12255/1946

elő nemzetiségek mindennapjai során. 1946 tavaszán a 1945/33 sz. „beneši dekrétum” értelmében sor került a németek kitelepítésére, amely Diószegen kb. 60 személyt érintett. Az 1946 tavaszán elvégzett népszámláláskor 9 személy vallotta magát német nemzetiségűnek. A helyi magyarok nemzetiségi és szociális-gazdasági összetételének egyensúlyát végérvényesen megbontották az ellenük érvénybe lépett rendelkezések: a reszlovakizáció, a Csehországba való deportálások és a magyar–szlovák lakosságcsere. A reszlovakizáció lezárása után az 1946-os népszámlálás adatai alapján Diószegen a 4725 fős összlakosságból 2095 fő (44,4%) szlovák, 2586 fő (54,7%) pedig reszlovák volt.²² 1946 késő őszen az 1945/88 sz., az általános munkakötelezettséget előírt elnöki rendelet alapján több családot Diószegről munkaszolgálatra Csehországba deportáltak.²³ Hazatérésükre csak 1949 tavaszán kerülhetett sor. A magyar–szlovák lakosságcsere keretén belül 1947 áprilisában indult meg a diószegi magyar családok Magyarországra való telepítése. Diószegről 144 családot – gazdasági egységet jelöltek ki áttelepítésre.²⁴ A Matica slovenská helyi szervezete 1947 őszén jött létre, amely akkor az egyedüli létező (szlovák) kulturális szervezetet jelentette.²⁵

1945 után több hullámban és több irányból érkeztek a községbe szlovák nemzetiségű új lakosok. Az 1948-as kimutatás szerint Diószeg lakossága 4950 fő volt. Ebből 882 eredeti helyi szlovák, 426 fő 1945 után Szlovákia különböző vidékeiről, az ún. belső telepítések során belül idekerült szlovák. 168 reemigráns szlovák a volt Jugoszlávia, Bulgária és részben Magyarország területeiről és 827 szlovák nemzetiségű lakos a magyar–szlovák lakosságcsere alapján költözött a településre.²⁶ „1948. február 27-én a Galántai járásban azonnali hatállyal betiltottak minden magyar nyelvű istentiszteletet.”²⁷ Az országos viszonylatban 1949-ben megalakult Csemadok helyi szervezete Diószegen 1950-ben jött létre.

A Pozsonyi Kerületi Nemzeti Bizottság 323-11/7-50-IV/2. szervezési okirata alapján 1950-ben megnyílt a helyi magyar tanítási nyelvű alapiskola „Národná škola s vyučovacím jazykom madarským v Sládkovičove” néven. Az 1950–60-as években a tanulóifjúság kb. kétharmada a magyar iskolát, egyharmada pedig a szlovák iskolát látogatta. Mára fordított az arány.

A helyi könyvesboltban a tulajdonos tapasztalata szerint kétszer olyan nagy a kereslet a szlovák, mint a magyar könyvek iránt. Hasonló az arány a helyi Városi Könyvtár könyv-, illetve folyóirat-állományát és olvasóinak nem-

22 ŠOKA-Š. ONV-G. i. sz. 7376/1948

23 ŠOKA-Š. ONV-G. i. sz. 63/1947

24 ŠOKA-Š. ONV-G. i. sz. 16339/1947

25 ŠOKA-Š. OÚ-G. i. sz. 5452/1947

26 ŠOKA-Š. ONV-G. i. sz. 11/1948

27 Takács Pál: *Krónika*, Diószeg, 45. p.

zetiségét tekintve is. S míg 1990-ben a kikölcsonzött könyvek egyharmada, addig 2000-ben csak valamivel több mint egyötöde volt magyar nyelvű. Az 1970-es népszámlálási adatok szerint a lakosság nemzetiségi összetétele a szlovák és a magyar nemzetiségre korlátozódott, mégpedig 52,8%, illetve 46,7% arányban. 1980-ban 5,5%-kal növekedett a szlovák lakosság, és 5,7%-kal csökkent a magyarok aránya. Tíz év elteltével a népszámlálási adatok megközelítették az 1970-es adatokat, amelyek az elmúlt időszakban nem sok változást mutatnak. A kitelepítés után itt maradt hajdani német családok utódai már 1945 után más nemzetiségűnek vallották magukat. A 21. század küszöbén ezek a családok teljesen beolvadtak környezetükbe, ma már többségük szlováknak, kisebb részük magyarnak vallja magát. Az 1950-es évektől gyors ütemben valósult meg a helyi romák „pérójának” felszámolása, és az eredeti diószegi romák magyarnak vallva magukat, házasság útján, illetve beköltözéssel elvegyültek a falubeliek között. Az 1970-es években a pusztafödemesi „cigánypéró” felszámolásával Diószegen kaptak lakást az ottani romák, akik szlovákoknak vallják magukat. Az 1990-es évek elejétől a romák újabb csoportja – ún. oláh cigány – telepedett itt le, aki egyrészt Pozsony külvárosi negyedeiből, másrészt pedig Szlovákia más, leginkább keleti részéről vándoroltak ide, és jutottak olcsó lakásokhoz. A romák beköltözése a város lakosai körében erős ellenérzést és félelmet váltott ki.

Az 1997-ben a kitelepítések 50. évfordulója alkalmából és az akkori események emlékére a helyi magyar közösség összefogott, és megszólította az 1946-ban kitoloncolt németek, illetve az 1947-ben kitelepített magyarok leszármazottait, rokonait. Egy helyi magyar vállalkozó hathatós anyagi és erkölcsi támogatásával a helyi temetőben megépítették a Kitelepítettek emlékművét, melyen sorrendben szlovák, magyar és német nyelven a következő felirat áll: „Mindazok emlékére, kiknek nem adatott meg, hogy szülőföldjükön éljenek és haljanak”.

Az interetnikus kapcsolatok és a lokális identitás összetevőinek vizsgálata

A családtagok, barátok és munkatársak nemzetiségének vizsgálata

A családi viszonyokat vizsgálva 8 magyar nemzetiségű adatközlő családtagjai kizárólag magyarok, 9 esetben egy-egy családban szlovák és magyar nemzetiségű családtagokat tartunk számon, egy esetben szlovák és német nemzetiségű családtagokról beszélhetünk. A vizsgált esetek közül egy esetben sem fordult elő, hogy a család tagjai kizárólag szlovák nemzetiségűek lennének. A munkahelyi viszonyokat tekintve olyan munkahelyet, ahol csak magyar nem-

zetiségűek dolgoznak, három adatközlő mondhat magáénak. Szlovák környezetben négyen dolgoznak, míg tíz megkérdezett munkahelyén szlovákok és magyarok is dolgoznak, s itt a vezető állásokat szlovák nemzetiségűek töltik be. A 18 adatközlő közül egy háztartásbeli. Baráti kapcsolataikat tekintve kilencnek csak magyar nemzetiségű, háromnak csak szlovák, hétnek szlovák és magyar nemzetiségű barátai vannak.

A nyelvhasználat vizsgálata

A nyelvhasználat vizsgálatakor megkérdeztük, hogy milyen nyelvet használnak adatközlőnk a városban, a munkahelyén, a kulturális egyesületekben és intézményekben, az üzletekben, a vendéglőben, a városi rendezvényeken, az orvosi rendelőben, a városi hivatalokban, a templomban, a postán, a sportrendezvényeken, a szomszédaival való érintkezés során, illetve a közterületeken idegen megszólításakor, autóbuszon, vonaton és családja körében. Két esetet tartunk számon, amikor a megkérdezett minden helyzetben csak magyarul kommunikál a környezetével. Csak szlovákul szintén kettő. További ketten inkább a szlovák nyelvet használják. Közülük az egyik a magyar nyelvet részben a munkahelyén, a szomszédokkal való érintkezésben és családja körében, a másik pedig a városi rendezvényeken és a szomszédokkal való érintkezés során használja. Nyolcan a szlovák, illetve a magyar nyelvet minden helyzetben egyformán használják. Öten pedig a magyar nyelv használatát részesítik előnyben, s csupán egy-egy helyzetben (munkahelyen, idegenek megszólításakor, szomszédaikkal való érintkezés során, autóbuszon, vonaton, szlovák nyelvű szentmisén, orvosi rendelőben – a városban működő egyik körzeti orvos nem tud magyarul –, magyarul nem beszélő családtaggal) használják a szlovák nyelvet. A Városi Hivatal szervezésében megvalósuló kulturális rendezvények (anyák napja, karácsonyi ünnepi műsor) általában kétnyelvűek, ahol a helyi (szlovák és magyar) alapiskolák tanulói szerepelnek. A Csema-dok, valamint a Matica slovenská kizárólag magyar, illetve szlovák nyelvű műsorokat szervez. A megkérdezettek közül hárman nem látogatják ezeket a rendezvényeket. Kilencen kizárólag a magyar nyelvű, hárman pedig kizárólag a szlovák nyelvű műsorok résztvevői. További hárman eljárnak a magyar és a szlovák rendezvényekre egyaránt. A 18 adatközlő közül csupán egy diószegi származású magyar nemzetiségű ember akadt, aki magyar nemzetiségű gyermekeit tudatosan neveli magyarságuk megtartása mellett a szlovák nyelv tökéletes elsajátítására, és mivel elsődleges szempont számára a minőség, mindennemű előítélet nélkül látogatja a helyi magyar, illetve szlovák kulturális és társadalmi rendezvényeket.

Diószeg lakosságának többsége római katolikus vallású. A helyi római katolikus templomban rendszeresen tartanak magyar és szlovák, illetve vegyes

(magyar–szlovák) nyelvű szentmiséket. Az adatközlők közül 14-en római katolikus vallásúak, a megkérdezettek fele nem gyakorolja a vallását. Egy adatközlő kizárólag csak a magyar szentmisét látogatja, hatan előnybe részesítik a magyar nyelvű istentiszteleten való részvételt. További két adatközlő ritkábban vesz részt szentmisén, s akkor is a szlovák nyelvűn. Az ágostai evangélikus vallású lakosság többsége szlovák nemzetiségű, csupán néhány magyar és német nemzetiségű hívő van közöttük, akik vallásukat szlovák nyelven gyakorolhatják. Szükség esetén (pl. temetés) a szomszédos Felsőszeli magyar lelkészéhez fordulnak. 1992-től élénk tevékenységet fejt ki a községben egy új vallási közösség, a „Slovo života” (Élet szava), amely szlovák nyelvű, és főleg a fiatalok körében népszerű.

A megkérdezettek mindnyájan egybehangzóan fontosnak tartják, hogy a város lakói a jó együttélés érdekében ismerjék egymás nyelvét. Arról, hogy az itt élő egyes nemzetiségek képviselői mennyire ismerik egymás nyelvét, a következőképpen vallották:

Hogyan ítéli meg a diószegi magyarok szlovák nyelvtudását?	Jó (14)*	Elfogadható (3)	Roszz (1)
Hogyan ítéli meg a diószegi szlovákok magyar nyelvtudását?	Jó (0)	Elfogadható (15)	Roszz (3)
Hogyan ítéli meg a diószegi németek magyar nyelvtudását?	Jó (14)	Elfogadható (4)	Roszz (0)
Hogyan ítéli meg a diószegi németek német nyelvtudását?	Jó (10)	Elfogadható (6)	Roszz (2)
Hogyan ítéli meg a diószegi németek szlovák nyelvtudását?	Jó (12)	Elfogadható (5)	Roszz (1)
Hogyan ítéli meg a diószegi romák magyar nyelvtudását?	Jó (18)	Elfogadható (0)	Roszz (0)
Hogyan ítéli meg a diószegi romák szlovák nyelvtudását?	Jó (17)	Elfogadható (1)	Roszz (0)
Hogyan ítéli meg a diószegi romák roma nyelvtudását?	Jó (17)	Elfogadható (1)	Roszz (0)
Hogy érzi, milyen az Ön szlovák nyelvtudása?	Jó (14)	Elfogadható (3)	Roszz (1)

* a nyilatkozók száma

A táblázatból kitűnik, hogy a diószegi magyarok nagy többségének jó a szlovák nyelvtudása, és a szlovák nyelv használata általában nem okoz nekik gondot. Kivételt képez a legidősebb generációt képviselő egyének közül néhány, akik az istentisztelet és az orvosi vizsgálat során nehézségekben ütköznek a szlovák nyelv használatakor. A megkérdezettek egybehangzóan állítják, hogy a diószegi szlovákok nem tudnak jól magyarul. 15-en nyilatkoztak úgy, hogy elfogadhatóan tudnak magyarul, hárman állították azt, hogy rosszul. A kevés számú német nemzetiségű egyénről ismert, hogy eltérő szinten, de beszélnek mind a három nyelvet. A helyi romák, akik az 1945-öt megelőző időszakból a település lakói, a roma nyelv után legjobban a magyar nyelvet ismerik, de csaknem hasonló szinten beszélnek a szlovák nyelvet is. Az 1945, illetve az 1989 után idetelepült romák nem, vagy csak kismértékben tudnak magyarul, cigányul és szlovákul jól beszélnek.

Megállapíthatjuk, hogy tekintet nélkül a nemzetiségi hovatartozásukra, mindannyiuk szlovák, illetve magyar nyelvhasználata jó, habár minden esetben nem beszélhetünk teljes mértékű kétnyelvűségről.

Az egyén és település viszonyának a vizsgálata

Kutatásom következő témaköre a megkérdezett személyek településükhöz való viszonyára irányult. Ebben a kérdéskörben azt vizsgáltam, hogy az egyén mit tart fontosnak, sajátosnak, és mire büszke a település múltjából, mire büszke a település jelenéből.

Erre a kérdésre a 18 megkérdezett közül 13-an sajátosnak és fontosnak a cukorgyárat, illetve az elegendő és jó munkalehetőséget tartják. Emellett két adatközlő – aki az 1970–80-as években aktívan részt vett az itteni magyar kulturális életben – a magyar kulturális életet tartja sajátosnak a település múltjában. Egy másik megkérdezett azt tartja fontosnak, hogy több nemzeti-ség békében megférjen egymással, és hogy jó földrajzi fekvése előnyökhöz juttassa a települést. Egyetlen adatközlőnk (1946-tól él a városban) válasza hangzott úgy, hogy nem tudja megítélni.

Hasonló megoszlásúak a feleletek arra kérdésre is, hogy mire büszke a város múltjából. Legtöbben (hatan) a cukorgyárra, négyen a régi település tisztaságára, rendezettségére, hárman az országszerte híres magyar kultúrára, ketten semmire, hárman nem tudtak válaszolni. Az utóbbi 10 év folyamán a megkérdezettek szerint nincs mire büszkének lenni a város életében, mivel – mint mondták – az elmúlt évtizedekhez viszonyítva minden téren visszaesés tapasztalható. Két adatközlő hivatkozott továbbra is a magyar kultúrában elért szép eredményekre, egy pedig a nemrég megépített szennyvízcsatornára. Egy adatközlő nem tudott véleményt nyilvánítani.

A település eredeti és új elnevezéséhez fűződő viszony vizsgálata

A következő kérdések a település elnevezésének eredetére és változásaira vonatkoztak. A vizsgált kérdés így hangzott: Honnan származik a település elnevezése, mi a véleménye arról, hogy jelenleg a település neve Sládkovičovo, s véleménye szerint ezt az elnevezést mennyire mondják magukénak a város lakói? Helyesli-e, hogy 1998-tól a városi újságon a település magyar neve szerepel?

A település „...nevét hajdan a határában állott diófaerdőtől vette, melyet IV. Béla királynak 1252. évi oklevele említ.”²⁸ Ez az adat a helyi szájhagyó-

28 Borovszky: i. m.: 87. p.

mányban máig jól ismert. Egy 1545-ből származó mátyusföldi településekre vonatkozó adóösszeírásban (Proventus decimarum districtus Mathvsfelde anni 1545) a község neve Dioszeg alakban van feltüntetve.²⁹ A megkérdezettek szerint általánosan ismert az a tudás, hogy a település az ott található sok diófáról, diófaerdőről kapta a nevét. Két adatközlőnél bővült ez az adat még azzal, hogy a 14. században a falu birtokosa a Dudvágszegi család volt, akit az okiratok 15. században már Dyozegei néven említenek. Négy adatközlő nem ismeri a település elnevezésének eredetét.

A 19. század elején kiépült németdiószegi rész önállósodása után a település korábbi magyarok lakta része a Magyardiószeg nevet, az újabb, leginkább németek által lakott rész a Németdiószeg nevet kapta. A mai Diószeget alkotó két kisközség önálló önkormányzattal rendelkezett, és függetlenül gazdálkodott, egyedül a községek hivatali ügyvitelét vezette közös körjegyző. A két település az 1920-as években csaknem teljesen egybeépült. A 20. században mindkét község elnevezésében gyakori változások mutatkoztak. Az első világháború után, 1920-ban a Mad'arský, illetve Nemecký Dióseg nevet kapta, majd 1927–1938 között a Magyardiószeg Vel'ký Diosek–Nagy-Diószeg, illetve a Németdiószeg Malý Diosek–Kis-Diószeg néven szerepel.³⁰ 1938–1943 közötti időszakban az érvénybe lépő 1894/IV. tc. alapján újra Magyardiószeg, illetve Németdiószeg volt az elnevezésük, majd 1943-ban a két község egyesítése után a település a Diószeg nevet kapta.³¹ A 2. világháború után a hivatalos neve Diosek lett, melyet 1948-ban Sládkovičovora változtattak.³² 1970. november 28-án, Andrej Sládkovič születésének 150. évfordulója alkalmából a helyi Kilencéves Alapiskola épületén felavatták a névadó szlovák költő fejszobrát, illetve a helyi Kultúrházban Andrej Sládkovič életét és munkásságát bemutató kiállítást rendeztek. Az 1994 júliusában a szlovák parlamentben elfogadott ún. táblatorvény (az 1994/191. sz. törvény) alapján a település nem került be azoknak a községeknek a jegyzékébe, melyek kétnyelvű megjelölését lakossága nemzetiségi összetételének részaránya alapján a törvény jóváhagyta.

Arról, hogy a település és a szomszédos községek lakói mennyire fogadták el az elmúlt 50 év alatt a település Sládkovičovo elnevezését, a következő vélemények hangzottak el:

„A régi diószegieknak, a magyaroknak, a németeknek, a szlovákoknak ez itt mindig Diószeg marad. Éppúgy a környező magyar, illetve szlovák telepü-

29 Jeršová, M.: *Kde bola „Matúšova zem“? Historický sborník*, 1947, roč. 27, s. 407. p.

30 1928-ban a lakosság nemzetiségére utaló jelzőt eltörölték. A két település nevének megváltoztatására az 1920/266. sz. törvény alapján került sor, amely biztosította a település elnevezésének használatát szlovák és magyar nyelven.

31 ŠOKA-Š. OÚ-G. i. sz. 10480/1943

32 ŠOKA-Š. ONV-G. i. sz. 17765/1948

lések lakóinak is. Aki máshonnan jött ide lakni az utóbbi évtizedekben, az elfogadja a Sládkovičovot, s ha szlovák az illető, akkor nem érinti meg szívét a település eredeti neve. " Egy másik vélemény szerint: „A fiatalabbakba már belenevelődik, hogy ez itt Sládkovičovo.” Csupán három adatközlő nyilatkozott úgy, hogy természetes számára a Sládkovičovo elnevezés, de ennek ellenére gyakrabban használja a település eredeti nevét. Az idősebb generációt képviselő egyének a település átnevezését „értelmetlen”-nek, „melléfogás”-nak, „rossz vicc”-nek nevezik, amit a régi diószegieket nem tudnak és nem is fognak megszokni, s nem értik a település és a szlovák költő közötti kapcsolatot. Andrej Sládkovič életében, költészetében ugyanis sem ez a táj, sem a település nem játszott semmilyen szerepet. A szlovák nemzetiségű megkérdezettek véleménye szerint a helybeli magyarok minden alkalmat megragadnak arra, hogy a település eredeti neve minél jobban a köztudatban maradjon. Egyértelmű számukra, hogy a város őslakosságának ez a település még nagyon sokáig Diószeg marad. Ezen felül máig megmaradt a „magyarfalu” és „németfalu” városrészek megkülönböztetése is. Csupán a fiatalok, s közülük is a szlovákok számára elfogadott a Sládkovičovo elnevezés. 1998-ban a város képviselő-testületének tagjai jóváhagyták, hogy a helyi polgárok tájékoztatási és hirdetési magazinja magyar változatának neve a szlovák mellett (*Život v Sládkovičove*) *Élet Diószegen* címmel szerepeljen. Azt, hogy az utóbbi két évben a helyi újság magyar változatának nevében újra megjelent a Diószeg elnevezés, 13-an helyesnek tartják, ketten (Pitvarosról idetelepült szlovákok) nem tartják helyesnek, ketten nem is vették észre a változást, a német nemzetiségű adatközlő nem olvassa a magyar változatot.

Kutatásom eredményeként megállapíthatom, hogy a település eredeti elnevezésének magyar (Diószeg), illetve szlovák (Diosek) változata máig eleven él és használatos nemcsak mindegyik itt élő nemzetiség körében, hanem a közelebbi és távolabbi falvak lakosságának tudatában is. 2001 tavaszán a helyi önkormányzat jóváhagyásával a városból kivezető utak mellé üdvözlőtáblákat helyeztek el, amelyeken a szlovák, német, angol üdvözlő szavak mellett az „Üdvözljük Diószegen” magyar felirat is olvasható.

A Kitelepítettek emlékműve

Az interetnikus kapcsolatok és lokális identitás kutatása keretén belül vizsgált témakör középpontjában az állt, hogy az 1947-es események (németek kitoloncolása, magyarok kitelepítése) 50. évfordulójára állított emlékműhöz hogyan viszonyul a helyi lakosság egy-egy etnikai csoportja. Milyen hatást váltott ki továbbá az a tény, hogy a Kitelepítettek emlékműve a helyi magyarok kezdeményezésére a városi önkormányzat támogatásával épült meg. Vizsgáltam azt is, hogy van-e a településen más hasonló emlékhely, vagy em-

léktábla, ahol egy-egy ünnep alkalmával összegyűlnek a településen élő szlovákok, magyarok, németek és romák.

Az adatközlőim közül 12-en tudnak az emlékműről, és az itt rendszeresen (minden évben a Mindenszentek ünnepét megelőző szombaton), a Csemadok Diószegi Alapszervezete rendezésében megvalósuló tiszteletadásra ellátogatnak. Tizenegyen közülük magyar nemzetiségűek. Megemlékeznek szeretteikről, régi ismerőseikről, akik idegen földben nyugszanak. Egyértelműen hasznosnak tartják azt, hogy ez az emlékmű megépült, ahogy egyik adatközlőm mondta: *„...lassan kihálnak annak a generációnak a tagjai, akik még saját maguk élték át a kitelepítés borzalmas időszakát, és így az emlékmű a fiatalokat emlékezteti majd arra, hogy ez még egyszer nem történhet meg.”* Egy cigány származású, magát magyar nemzetiségűnek valló 40 év körüli nő így fogalmazta meg az emlékmű eszmei küldetését: *„Legyen ez a hely nemzetiégi megkülönböztetés nélkül emlékhely minden idevalósi olyan ember számára, akit máshol ér a halál, idegen földben nyugszik.”* A német nemzetiségű, szlovákul jól, magyarul kevésbé jól beszélő adatközlő átélte az üldöztetés sok kínját, míg végül mégis Diószegen telepedett le családjával. Ő a következőképpen vélekedett: *„Ez egy szép gesztus, s nekem egyáltalán nem számít, hogy ez a Csemadok kezdeményezésére valósult meg. Rendszeresen kijárok oda.”* További négyen tudnak az emlékműről, de különböző okokból nem látogatják. Ezek közül egy esetben az ok, hogy idős és beteg. A következő esetben az egyén családjának tagjait a kitelepítés közvetlenül nem érintette. A további két megkérdezett 1947-ben Pitvarosról idetelepült szlovák, akik közül az egyik az említett évben 23, a másik 2 éves volt. Őket abban, hogy átérezzék a szülőföldjükről kitelepítettek keserű sorsát és tisztelegni tudjanak emléküknek, megvallásuk szerint több tényező is gátolja. Ezek közül első helyen van az magyarázat, hogy ezt az emlékművet a Csemadok kezdeményezésére állították. Elfogadhatatlan lenne számukra, ha az emlékmű felirata tartalmazná azok neveit, akiknek Diószegről 1947-ben távoznuk kellett. Az emlékmű a helyi temető régi részében áll, ahol leginkább a római katolikusok (magyarok) halottai nyugszanak. A Pitvarosról származó szlovákok különálló temetőrészbe temetkeznek, tehát a temetőlátogatások alkalmából gyakorlatilag az útjuk nem érinti az emlékmű környékét. A megkérdezettek abban mindnyájan egyetértettek, hogy a Kitelepítettek emlékműve az elhurcolt németek és a kitelepített magyarok emlékére emeltetett, amelyet azonban a helyi szlovákság nem látogat. Kivételt képez az az egy-két szlovák nemzetiségű személy, aki egy-egy ilyen ünnepségen hivatalból van jelen. A kitelepítettek emlékművéről 18 megkérdezett közül ketten nem tettek említést. Arra a kérdésre, hogy van-e a településen olyan emlékhely, illetve emléktábla, ahol egy-egy ünnep alkalmával összegyűlnek a településen élő etnikumok képviselői, egybehangzó választ kaptam: sem a szlovákoknak, sem a romáknak nincs olyan emlékhelyük a városban, amelynél rendszeresen valamely ünnep alkalmával tiszteletüket fejeznék ki.

Összegzés

A helyi magyar közösség megtartó ereje máig a magyar kulturális értékek generációról generációra való hagyományozódásában rejlik, és hozzájárul a közösségen belül zajló harmonikus kulturális, társadalmi, szociális, gazdasági együttműködéshez. A diószegi szlovákság rétegzettségének megakadályozza a szlovák nemzetiségű lakosság összekovácsolódását az élet egyes területein. Míg a szlovák alapiskolát elhagyó fiatalok összefogásával, kulturális tevékenységének irányításával nem foglalkozik semmilyen öntevékeny szervezet, addig kulturális téren a magyar fiatalokkal való korosztályonkénti foglalkozásról a Csemadok helyi szervezete gondoskodik. A németek száma a településen elenyészően kevés, utódaik mára beolvadtak nagyjából a szlovákság, kisebb arányban a magyarság közé. A diószegi romák magukat mindig is magyarnak tartva, az '50-es években a „péró” gyors ütemben való felszámolása után házasodással, beköltözéssel elvegyültek a falubeliek között. Ma a magukat szlováknak valló romák az 1970-es években Pusztafödéméről, illetve 1989-től Szlovákia különböző részeiről települtek ide. Nekik semmilyen kapcsolatuk nincs az eredeti diószegi roma közösséggel.

Végezetül a kutatás során feltárt tények alapján megállapíthatjuk, hogy Diószegen nincs zavartalan kommunikáció a szlovákok és a magyarok között. Fény derült arra is, hogy a helyi kulturális élet keretein belül sem a magyarok, sem a szlovákok nem keresik az együttműködést. Bár a diószegi lakosok többségének nem okoz gondot sem a magyar, sem a szlovák nyelv valamilyen szintű alkalmazása, mégis csupán a Városi Hivatal által kezdeményezett rendezvények kétnyelvűek.